

**OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING JAMOATCHILIK
PSIXOLOGIYASIGA TA'SIRI: ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA
PSIXOLOGIK MEXANIZMLAR**

Botirova Oydina Vadimovna

Namangan Davlat Pedagogika instituti

Psixologiya yo'nalishi magistri

Email address: botirovaoydina35@gmail.com

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada ommaviy axborot vositalarining (OAV) jamoatchilik psixologiyasiga ko'rsatayotgan ta'siri zamonaviy psixologik nazariyalar asosida tahlil qilinadi. Maqolada televideniye, internet, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli platformalarning inson ongiga, xulq-atvoriga, ijtimoiy qarorlariga hamda ommaviy fikr shakllanishiga ta'sir mexanizmlari ochib beriladi. Shuningdek, media manipulyatsiyasi, axborot oqimining tezligi, virtual makonning psixologik xususiyatlari va ularning jamoatchilik kayfiyatiga ta'siri ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqot natijalari OAVning zamonaviy jamiyatda nafaqat axborot manbai, balki ijtimoiy ongni boshqaruvchi kuch sifatida shakllanib borayotganini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: ommaviy axborot vositalari, jamoatchilik psixologiyasi, media manipulyatsiyasi, ijtimoiy tarmoqlar, axborot xavfsizligi, ijtimoiy ong, psixologik ta'sir.

Kirish. Axborot kommunikatsiya texnologiyalari sohasi qanchalik rivoj topgani sari, uning afzalligi va qulayliklaridan foydalanish bilan bir qatorda, butun mamlakatimizda axborot xavfsizligini ta'minlash eng dolzarb masalaga aylanib bormoqda, Ushbu soha albatta rivojlanishi kerak va buni qilamiz...

SH.M.Mirziyoyev

Bugungi globallashuv va raqamli axborot oqimlari shiddat bilan kengayib borayotgan davrda ommaviy axborot vositalarining jamoatchilik ongiga ko'rsatadigan ta'siri nihoyatda kuchayib bormoqda. Televizion ko'rsatuvlar, internet portallari, ijtimoiy tarmoqlar va bloglar nafaqat axborot yetkazish, balki kishilarning fikrlashi, qaror qabul qilishi, ijtimoiy munosabatlari va hissiy holatiga ham bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Zamonaviy jamiyatda axborotning tezkorligi, mazmuni va tarqatilish mexanizmlari jamoatchilik psixologiyasini shakllantiruvchi yetakchi omillardan biriga aylanib, shaxs va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarda yangi psixologik jarayonlarni yuzaga keltirmoqda.

Asoasiy qism. Zamonaviy axborot makonida ommaviy axborot vositalari jamiyat ongini shakllantirish, ijtimoiy kayfiyatni boshqarish va jamoatchilik fikrini yaratishda asosiy

psixologik vosita hisoblanadi. OAVning bunday keng ko'lamli ta'sir mexanizmlari esa bevosita axborot xavfsizligi bilan uzviy bog'liqdir. **Ommaviy kommunikatsiya** deganda ommaviy axborot vositalari orqali keng miqyosdagi xabarlar yoki ma'lumotlarni yuborish, qabul qilish, almashish jarayoni tushunilishi mumkin. Xabarlarni bir vaqtning o'zida bir nechta odamga yetkazish ommaviy kommunikatsiya deb ataladi. Ommaviy kommunikatsiya nazariyasida ikkita asosiy yondashuv mavjud:

- Minimal ta'sir modelini qo'llab-quvvatlaydigan insonga yo'naltirilgan yondashuv. Ushbu yondashuvning mohiyati shundaki, jamiyat ommaviy kommunikatsiya vositalarini o'z ehtiyojlariga moslashtiradi. Ushbu yondashuv tarafdorlari shuni ta'kidlashadiki, odamlar qabul qilayotgan axborotlarni tanlab o'zlashtirishadi. Ular ma'lumotlarning faqat o'z fikrlariga o'xshash qismini qabul qiladilar va bu fikrga mos kelmaydigan qismi rad etiladi. Bu yondashuvga mos ommaviy kommunikatsiya modellari: E. Noel-Neumannning „sukunat spirali“, V. Gamsonning konstruktiv modeli misol bo'ladi.

- Mediaga yo'naltirilgan yondashuv. Ushbu yondashuvning mohiyati shundaki, inson ommaviy axborot vositalarining ta'siriga duchor bo'ladi. Ommaviy kommunikatsiya vositalari qarshilik ko'rsatib bo'lmaydigan dori kabi harakat qiladi. Bu yondashuvning vakili G. Maklyuen (1911 — 1980) hisoblanadi. U birinchi bo'lib xabarlarni mazmunidan qat'i nazar, ommaviy axborot vositalarining, asosan, televideniyaning jamoat fikrini shakllantirishdagi rolini o'rgandi. Makon va zamonni o'zida jamlagan televideniya ularni tomoshabin idrokida birlashtiradi, shu bilan birga oddiy narsalarga ham ahamiyat beradi. Oldin sodir bo'lgan voqealarga e'tibor qaratib, televideniya jamoatchilikka yakuniy natija haqida gapirib beradi. Bu tomoshabinlar ongida harakatning o'zi shu natijaga olib keladi degan illyuziyani shakllantiradi. Ma'lum bo'lishicha, reaksiya harakatdan oldin bo'ladi. Shunday qilib, tomoshabin televizion tasvirning tarkibiy-rezonans tarqoqligini qabul qilishga majbur bo'ladi.

Chunki jamoatchilik psixologiyasiga ta'sir o'tkazish orqali axborot xavfsizligiga ijobiy yoki salbiy yo'nalish berish mumkin. Shuning uchun OAVning psixologik ta'sir mexanizmlarini o'rganish jamoatchilik ongini sog'lomlashtirish, axborot xurujlaridan himoyalanih va media madaniyatni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Birinchi, **OAVning psixologik ta'siri** axborot xavfsizligining eng muhim tarkibiy elementi sanaladi. Media orqali tarqatilgan xabarlar jamiyatning fikrlash uslubiga, qadriyatlariga, siyosiy qarashlariga va xulq-atvoriga ta'sir qiladi. Agar bu jarayon boshqarilmasa, noto'g'ri axborot, yolg'on xabarlar va manipulyativ kontent inson ongini chalkashtirishi, ruhiy beqarorlik yaratishi yoki ijtimoiy keskinlikni kuchaytirishi mumkin. Shu bois jamoatchilik psixologiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan axborot oqimlari axborot xavfsizligiga tahdid sifatida baholanadi.

Ikkinchidan, axborot xavfsizligini ta'minlash aynan jamoatchilik ongining barqarorligini mustahkamlash orqali amalga oshiriladi. OAVning sog'lom, haqqoniy va ma'naviy toza axborot tarqatishi jamiyatda ishonch muhitini mustahkamlaydi, ijtimoiy birlikni saqlaydi va ruhiy barqarorlikni ta'minlaydi. Bu esa axborot xavfsizligining psixologik, ideologik va ma'naviy komponentlarini kuchaytiradi.

Uchinchidan, OAV orqali amalga oshiriladigan framing, agenda-setting, priming, cultivation kabi psixologik mexanizmlar jamoatchilik ongiga chuqur ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy media o'z ta'sirini quyidagi mexanizmlar orqali ko'rsatadi:

- **Framing** — voqeani kerakli rakursda ko'rsatish
- **Priming** — fikrlashni oldindan yo'naltirish
- **Agenda-setting** — jamoatchilik kun tartibini belgilash
- **Persuasion** — ishontirish
- **Cultivation** — uzoq muddatli psixologik ta'sir

Shu mexanizmlarni ijobiy maqsadda qo'llash – axborot xavfsizligini ta'minlaydi; salbiy maqsadda qo'llash – axborot tahdidini kuchaytiradi. Demak, media psixologiyasi va axborot xavfsizligi bir-birini to'ldiradi.

Axborot xavfsizligi – ko'p qirrali faoliyat sohasi bo'lib, unga faqat tizimli, kompleks yondashuv muvaffaqiyat keltirishi mumkin. Ushbu muammoni hal etishda huquqiy, ma'muriy, protsedurali va dasturiy-texnik choralarni qo'llaniladi.[1;7] OAV jamiyat hayotida axborot uzatishdan tashqari, real voqelikni talqin qilish, muammolarni yoritish, ijtimoiy o'zgarishlarni tezlashtirish yoki sekinlashtirish kabi vazifalarni bajaradi. Jamoatchilik psixologiyasi esa keng ommaning umumiy kayfiyati, fikri, ijtimoiy bahosi va emotsional holatidan tarkib topadi. Shuning uchun OAV orqali berilayotgan axborotlar ko'pincha odamlarning vaziyatlarni idrok qilishiga, voqealarga munosabat bildirishiga va ijtimoiy xulq-atvoriga ta'sir o'tkazadi.

OAVning jamoatchilik ongiga ta'siri quyidagi jihatlarida namoyon bo'ladi:

- Axborot oqimi orqali idrokni shakllantirish
- Muayyan ijtimoiy g'oya va qadriyatlarni targ'ib qilish
- Ijtimoiy qo'rquv yoki emotsional ko'tarinkilikni kuchaytirish
- Jamoaviy fikrni boshqarish va yo'naltirish
- Stereotiplar va ijtimoiy muhitni belgilash

Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi jamiyatning ma'naviy hayoti, ijtimoiy munosabatlar va eng muhimi — tarbiya jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Zamonaviy jamiyatda tarbiya faqat oila va maktabning vazifasi bo'lib qolmay, balki keng axborot makonida shakllanayotgan ma'lumotlar oqimi orqali ham amalga oshmoqda. Shu jihatdan internet va tarbiya o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ilmiy asosda o'rganish dolzarb masaladir.

Avvalo, internet yoshlarning dunyoqarashi, qadriyatlari va xulq-atvor me'yorlarini shakllantirishda kuchli ijtimoiy institut sifatida namoyon bo'lmoqda. Virtual muloqotning kengayishi, onlayn ta'lim resurslarining ko'payishi va ijtimoiy tarmoqlardagi kommunikativ jarayonlar tarbiyaning mazmunini o'zgartirmoqda. Yosh avlod ko'p hollarda ijtimoiy me'yor va xulqiy andozalarni real hayotdagidan ko'ra ko'proq raqamli makondan o'zlashtirmoqda. Demak, internet jamiyat tarbiyasining faol sub'yektiga aylangan. Shuning uchun ham biz tarbiyasi yetuk shaxs bo'lishimiz kerak. Shundagina ijtimoiy tarmoqlar bizni emas, biz ularni boshqara olamiz.

Tarbiyali bo'lish - bu xulq-atvorini nazorat qilishdan iboratdir. Bunday nazorat insonga yomon xatti-xarakatlarni bajarmaslik imqoniyatini beradi. Agar shaxs xulq-atvorini axloqiyligi xaqida qayg'ursa, u ijtimoiylashuvga erishgan bo'ladi [2;189]

Bugungi kunda an'anaviy OAVdan ko'ra ijtimoiy tarmoqlarning ta'siri kuchliroq. Sababi:

- Axborot tez, filtrsiz va nazoratsiz tarqaladi
- Odamlar faqat o'ziga yoqadigan kontentni tanlaydi (axborot pufagi)
- Jamoaviy kayfiyat tez shakllanadi (trendlar, challenge, virusli videolar)
- Yolg'on axborot ham tez tarqaladi va ishonch uyg'otishi mumkin

Bu holatlar jamoatchilik psixologiyasini bevosita shakllantirib, jamiyat ongida qisqa muddatda katta o'zgarishlar yuzaga keltiradi. E. Frommning fikricha, axborot jamiyatida nafaqat madaniyat, balki inson erkinligi, uning mas'uliyati, axborotni tanlash imkoniyati va boshqalar yo'qolishi mumkin, chunki bu dunyo, agar u hukmron bo'lsa. ratsionalizm va texnokratiya insoniy bo'lishni to'xtatishi mumkin [3;19].

Ijtimoiy tarmoqlarning jamoat psixologiyasiga ta'siri

Ijobiy ta'sirlar	Salbiy ta'sirlar
Axborot savodxonligining oshishi	Yolg'on axborotning tez tarqalishi
Jamiyatning muhim voqealardan xabardorligi	Ijtimoiy qo'rquv, panika va stress holatlari
Vatanparvarlik, birdamlik, insonparvarlik ruhini kuchaytirish	Yoshlar ongida noto'g'ri rollar va stereotiplar shakllanishi
Ta'limiy va ma'rifiy kontent orqali dunyoqarashni kengaytirish	Shaxsning o'ziga bo'lgan bahosining pasayishi
	Virtual hayotning real hayotdan ustunlik qilishi

1-rasm. Ijtimoiy tarmoqlarning jamoat psixologiyasiga ta'siri

Xulosa. Ommaviy axborot vositalari jamoatchilik psixologiyasiga kuchli ta'sir ko'rsatadigan qudratli ijtimoiy institutdir. Bugungi raqamli davrda axborotning tezkorligi va ommaviyligi odamlarning fikrlashi, kayfiyati va xulq-atvoriga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Ommaviy axborot vositalari zamonaviy jamiyatning eng kuchli psixologik ta'sir vositasiga aylangan. Ular orqali nafaqat axborot tarqaladi, balki jamiyat kayfiyati, ijtimoiy fikr, munosabatlar, xulq-atvor va qadriyatlar tizimi ham shakllanadi. Shuning uchun OAVdan oqilona foydalanish, axborot madaniyatini rivojlantirish, yoshlarni media savodxonlikka o'rgatish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. Shu bois OAVning psixologik ta'sir mexanizmlarini chuqur o'rganish, media madaniyatni rivojlantirish, yoshlarni axborot xurujlaridan himoyalash va ongli axborot iste'molini shakllantirish zamonaviy jamiyatning eng dolzarb vazifalaridan biridir.

Sog'lom axborot muhiti — sog'lom jamiyatning poydevoridir.

Foydalaniladigan adabiyotlar:

1. Tahirov Behzod Nasriddinovich AXBOROT XAVFSIZLIGI ASOSLARI. O'quv qo'llanma "FAN VA TA'LIM" nashriyoti Buxoro-2022 B.7
2. Nishanova Z.T., Kamilova N.G' va bosh., Rivojlanish psixologiyasi. O'quv qo'llanma. TOSHKENT «PRINT 25» 2019 B.189
3. Abdullayeva B.S, Ro'ziyev Y.Z. Mediasavodxonlik va axborot madaniyati darslik. Toshkent – 2024 B.19.
4. Xakimova, S. S. Q. (2023). Talabalarning intellektual salohiyatini rivojlantirish masalalari. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(6), 785-790.
5. Khakimova S. S., and Turdaliyev H. M. O'gli. "Factors Affecting the Child's Development in Society." World Bulletin of Social Sciences, vol. 32, 13 Mar. 2024, pp. 45-47.
6. Omonov H.T, Xo'jayev N.X., va bosh.; Pedagogik texnologiyalar ya pedagogik mahurat. Toshkent «IQTISOD-MOLIYA» 2009